

TRI KỶ NAN CẦU: CHỮ NGHĨA THẠCH LAM.

(Tập Ghi).

Tôi có một cái tật: Mỗi khi bị rối trí thì tôi lại đọc sách. Hôm nay cũng thế. Đêm qua không còn viên thuốc ngủ nào nên hai mắt cứ thao láo; buổi sáng rã rời thân thể đến không cầm nổi cây violon; thế là “lôi” Thạch Lam ra vườn “trò chuyện” (!) Nhà văn này hình như “có duyên” với tôi? Nhưng thú thật, ngoại trừ truyện ngắn Nhà Mẹ Lê, tôi chỉ ưa thích các tiểu luận văn chương viết ra thời 1939-1940 của ông. Ghi vào đây “những con chữ dịu dàng” (mà sắc hơn dao lame). “*Ôn cố như tri tân*” trên phương diện DÂN TRÍ là vậy.

NHỮNG Ý NGHĨ NHỎ.

Ai nói rằng: “Sáng tác khó, phê bình dễ”?

*Không, phê bình cũng khó như sáng tác. Một nhà phê bình giỏi cũng hiếm như một nhà viết tiểu thuyết giỏi. Nhà phê bình còn cần đến những đức tính không phải là thường có trong lòng con người: “**Sự công bình và hiểu được người khác.**”*

*Có nhiều nhà phê bình chỉ phê bình vì có dịp để nói tới mình. Họ cần gì đến tác phẩm mà họ phê bình đâu (như Louis-Ferdinand Céline, nhà văn Pháp 1894-1961, đã nói trong cuốn *Bagatelles pour un massacre*), họ không thể nói tới cái gì khác được hơn cái “bản ngã kiêu ngạo” của họ.*

Thật là đáng chán khi thấy họ giày vò một tác phẩm, dùng nó làm một cái bực để nhảy đi xa.

Nhiệm vụ của nhà phê bình có lẽ không phải là tìm tòi những tài năng mới. Nhưng trong công việc, nhà phê bình phải lưu ý hơn đến những tác phẩm có biểu lộ một tâm hồn rung động, một ý chí sốt sắng. Tác phẩm có thể vụng về, non nớt như tiếng chim mới biết kêu, nhưng cốt nhất là thấy ở đây một sắc vẻ riêng, một âm điệu đặc biệt, cái gì đã dẫn của nét bút, cách xếp đặt của cuốn truyện rồi về sau sẽ có. Không thể nhầm được, và nhà phê bình cũng không có quyền nhầm, trong đó thế nào cũng có cái gì cho ta đoán biết được tài năng về sau này.

Không gì cảm động hơn những bước chân hãy còn chập chững của những người mới mẻ, bắt đầu đi vào các đường lối trí thức và của tâm hồn.

Bên VN ta, có bao nhiêu **người cầm viết tưởng mình là văn sĩ, thi sĩ** một cách quá dễ dàng. Họ làm thơ để có một bài thơ, viết truyện để có một quyển truyện. Họ không muốn một tí cố công nào, họ viết thế nào xong thôi, thế nào cũng được. **Làm thơ, đi buôn còn phải khó nhọc, còn phải học nghề; tại sao viết văn lại không muốn học, không muốn cố công?**

Những người đó cái gì cũng viết, chỗ nào cũng đăng **làm cho ta chán nản**. André Gide thật đúng khi bảo: **“Nếu họ viết ít đi, ta sẽ thấy thích viết hơn.”**

Gide lại còn nói câu này: **“Có hai mươi cách diễn đạt ý tưởng nhưng chỉ có một cách là đúng.”**

Trước khi đến được cái đúng ấy còn phải mất bao nhiêu ngày giờ, bao nhiêu khó nhọc, bao nhiêu công tìm. Vậy mà có khi chỉ cần đến chỗ đúng mà thôi.

Những nhà văn giá trị ít khi tự bằng lòng mình. Mỗi câu văn viết ra thường là một dịp cho họ ân hận, băn khoăn.

Phân biệt sự “**rung động thật**” với sự “**văn chương**” rất là dễ dàng; một ý nghĩ, một hình ảnh, một cảm giác thêm vào (vì nhà văn tưởng là thâm thúy, đẹp đẽ) không đánh lừa được ai.

Cái gì nhà văn **không cảm thấy mà lại bịa ra** thì nó vẫn có vẻ là một vật thừa, vật vô ích.

Không bao giờ tự thấy lông mày cô thiếu nữ giống như nét xuân sơn mà cứ viết, tưởng là hay, **nhà văn đó suốt đời chỉ là một người đi vay mượn, một tâm hồn nghèo nàn đem của người khác đi cầm để mua chút danh hão cho mình**.

Trong mục “Tin Thơ” của báo Tin Văn (Nouvelles Littéraires), ông Robert Honner (1809-1852, diễn viên Anh) đã viết:

“Càng nghĩ, tôi càng tự hỏi lời khuyên cần thiết nhất tôi phải nói có phải là thuộc diện tinh thần không: **“Trước hết mình phải thành thật với mình, không bao giờ nên viết ra một đề tài bởi thấy người khác đã được hoan nghênh** vì nó nếu chính mình **KHÔNG THẤY** một cái liên lạc tối cần với đề tài ấy. Không bao giờ nên bắt một hình ảnh nếu mắt mình không trông thấy. Chính những đề trang sức mượn làm hại nhất cho các nhà thi sĩ.”

(Tôi nói thêm “cho cả các nhà văn nữa”.)

Sự thành thật **chưa đủ** cho nghệ thuật. Có thể, **nhưng một nhà văn không thành thật thì không bao giờ trở nên một nhà văn giá trị**. Không phải cứ thành thật là trở nên một nghệ sĩ. Nhưng **một nghệ sĩ không thành thật chỉ là một người thợ khéo tay mà thôi**.

Không nên cãi rằng mình thành thật **nếu mình không thành thật**. Đôi khi người khác có thể nhầm, nhưng chính ta, ta không không bao giờ nhầm cả. Và **không có gì đáng bỉ hơn cho một nhà văn là mình tự dối mình**.

SỰ BỀN VỮNG CỦA MỘT TÁC PHẨM.

(Nhân cuốn *Tố Tâm* tục bản).

Có những tác phẩm được người ta lưu ý mãi mãi, càng về sau càng nổi tiếng. Có những tác phẩm chỉ nổi tiếng một thời rồi sau chìm vào quên lãng, không ai nhắc đến nữa.

-Loại tác phẩm thứ nhất là ngoài cái phần cấu tạo vì thời thế, còn có những cái gì bất diệt, đời đời trong các nhân vật.

-Loại tác phẩm thứ hai là chỉ có những cái sôi nổi nhất thời mà không có gì lâu bền, sâu sắc.

Cuộc lựa chọn của Thời Gian thật rất nghiêm khắc và công bằng. Đó là sự đắc thắng của những tác phẩm giá trị, có khi mới ra đời không được hoan nghênh.

Trong thế kỷ XVII của văn chương Pháp, cuốn *L'Astrée* (một tiểu thuyết đồng quê của Honoré d'Urfé, xuất bản khoảng giữa 1607-1627) được thiên hạ hoan nghênh nhiệt liệt mà bây giờ có ai nhắc tới nữa đâu?

Còn bao nhiêu văn sĩ, bao nhiêu tác phẩm nổi tiếng một thời rồi cũng mất tăm trong yên lặng?

Quyển Tố Tâm của ông Hoàng Ngọc Phách mới tục bản gần đây là một tác phẩm vào hạng đó.

Khi mới ra đời, *Tố Tâm* được người ta hoan nghênh thật nhiều. Từ Bắc chí Nam, không ai không biết đến *Tố Tâm*; có nhiều nữ độc giả học thuộc lòng cả quyển sách nữa. Nhưng cũng như tác phẩm *Từ Trâm Á*, *Tố Tâm* bây giờ không còn được ai nhắc đến. Cuộc kén chọn của Thời Gian đã loại bỏ quyển tiểu thuyết đó như nhiều quyển của các nhà văn khác. *Tố Tâm* bị số phận đó vì cái nghệ thuật không vững. Cuốn tiểu thuyết tâm lý ấy chỉ phân tích cái tâm lý hời hợt bề ngoài, một thái độ của tâm hồn mà thôi (vì không những chỉ có các “mốt” về áo quần nhà cửa mà còn cả những “mốt” về tình cảm nữa).

Cái “mốt” thời *Tố Tâm* là phong trào lãng mạn, một thứ lãng mạn cuối mùa lầy ở phong trào lãng mạn thế kỷ 19 trong văn chương Pháp, nhưng nông nổi và yếu ớt, nên không sản xuất được tác phẩm nào có giá trị. Hoặc, lúc ấy chẳng có nhà văn nào đủ tài để nhìn qua cái nhất thời, đi đến cái sâu sắc của tâm hồn người và vật.

Cũng như bây giờ, các nhà văn đua nhau viết chuyện xã hội. Nhưng trong những tác phẩm có tiếng bây giờ, mấy quyển tránh được sự đào thải của Thời Gian?

Chỉ những tác phẩm nào có nghệ thuật chắc chắn, trong đó **nhà văn biết vượt qua** những phong trào nhất thời để suy xét đến tính bất diệt của loài người thì mới vững bền mãi mãi.

Những nhà văn nào ồ ạt theo thời chỉ tạo ra được những tác phẩm số phận mỏng manh, bởi **họ chỉ nghe theo tiếng gọi của sự háo hức, sự háo danh, sự chiều lòng công chúng.**

Cũng không phải là nhà văn nên đi tìm sự bất tử, bởi **“định đi tìm thì sẽ không bao giờ thấy”**.

Nhà văn Pháp, Drieu de la Rochelle có nói:

“Tác phẩm nào cho ta một bức họa của thời đại đúng nhất là tác phẩm tỏ ra ÍT CHÚ Ý đến thời đại nhất.

*Nói thế không phải là bảo nhà văn không nên bàn đến những vấn đề hiện tại. Nhưng viết văn về vấn đề gì thì viết, nhà văn **cốt nhất phải đi sâu vào trong tâm hồn mình**, tìm những tính tình và cảm giác thành thật, **tức là tìm thấy tâm hồn mọi người qua tâm hồn của chính mình** thì sẽ đi đến chỗ bất tử mà không tự biết.”*

□

NHỮNG NGƯỜI ĐỌC SÁCH.

Người ta có thể nói có bao nhiêu thứ sách thì có bấy nhiêu hạng độc giả.

Nhưng lấy những tính cách chung và rõ rệt giống nhau, ta có thể xếp những người đọc sách vào hai hạng:

+ Hạng độc giả chỉ cốt xem truyện,

+ và hạng độc giả thích suy nghĩ, thích tìm trong sách những trạng thái tâm lý giống tâm hồn mình.

Hai hạng độc giả cùng đọc sách để giải trí. Từ cách giải trí thông thường để mua vui đến cách giải trí lý thú của những người xem sự hoạt động của trí óc là một công việc ham mê.

I.

Hạng độc giả trên có nhiều hơn. Họ đọc loại sách gì cũng được, và chỉ cần xem cốt truyện. Họ vội vàng đọc để giờ đến trang cuối sách xem “về sau ra làm sao”. Cần gì câu văn hay tư tưởng của tác giả, nhiều khi câu văn hay tư tưởng sâu sắc của tác giả lại là **điều trở ngại** trong việc đọc của họ. Hạng này chỉ cần có cái cốt chuyện rắc rối là sẽ được họ ưa thích. Một quyển sách hay nhưng nếu không có cốt truyện ly kỳ sẽ làm họ thất vọng và phê bình “truyện chẳng có gì cả.”

Trong nước ta, hạng này phần nhiều là các bà; những người không thể nhận được câu văn hay hoặc một tư tưởng thâm thúy. Họ say mê về cốt chuyện và ưa thích các nhân vật có hành động cao thượng hoặc bí mật.

+ Nhưng tôi cũng biết nhiều người đàn ông có học thức hẳn hoi mà **không thể phân biệt được** một quyển sách hay với một quyển sách dở. Sự thiếu suy xét đó thành ra không phải là vật sở hữu riêng gì của phái yếu.

+ Hạng độc giả này ngón sách như người ta ăn cơm lấy no. Và khi **đọc xong họ không có cảm tưởng gì cả**. Họ còn bận đọc quyển khác. Chính hạng độc giả này khiến cho nhiều nhà văn (đáng lẽ bắt buộc độc giả phải theo mình thì lại **đi theo chiều độc giả**) sản xuất ra những quyển sách cầu kỳ và theo thời.

** / Cách sinh hoạt khó khăn hiện nay, cuộc đời mỗi ngày thêm gay go, đã làm nảy nở trong lòng người Tây phương cái ham muốn lãng quên; một thứ văn chương ra đời mà người ta gọi là “văn chương thoát ly”, những tiểu thuyết trinh thám được lòng ưa chuộng của công chúng. Các loại sách này kích thích rất mạnh trí tưởng tượng của người đọc và khiến họ quên trong chốc lát cuộc sống buồn nản hằng ngày.*

Những tác phẩm của Pierre Benoit, của Maurice Dekobra, những du ký của các “nhà văn du lịch” bán chạy như tôm tươi. Và những sách trinh thám của Anh (người Anh có biệt tài về cách viết loại sách này) đem tương đối cái khôn khéo của trộm cướp giết người với cái xét đoán chặt chẽ của sở mật thám, khiến cho người đọc mê man không biết chán.

** / Chỉ mới có ít tiểu thuyết trinh thám sản xuất ở nước ta. Đó là một điều đáng tiếc. Vì ở đây, những loại sách đó lại thay bằng những sách kiếm tiên và võ hiệp. Mà độc giả tiểu thuyết kiếm hiệp là người ở khắp các hạng trong xã hội, từ người lớn đến trẻ con.*

+ Sự bán chạy của loại sách này có thể giảng được ở chỗ đã làm mãn nguyện những cái ưa thích hèn yếu trong con người. Trước hết, một nguyên cơ về tâm lý: tiểu thuyết kiếm hiệp làm thỏa mãn một cái nhu cầu tâm lý những người bị một sự hèn kém đè nén, như người Việt với người Tàu. Chúng ta không còn tin ở sức mạnh có thể có của tâm hồn chúng ta, mà cũng không tin (vì không biết) ở sức mạnh vô cùng của khoa học. Bởi thế chúng ta đi tìm an ủi trong những cái tưởng tượng huyền diệu dù rằng vô lý.

Những trẻ con Anh hay Pháp, chúng cần gì đọc phép luyện phi kiếm hảo khi chúng tin rằng khoa học có thể làm hơn thế, và chắc chắn hơn.

+ Tiểu thuyết kiếm hiệp phát triển rất mạnh vì được một vài nhà văn tham lam chỉ cốt chiều theo công chúng để kiếm lời, tìm hết cách để sản xuất ra.

Nhưng may thay cái dịch kiếm hiệp hình như cũng bắt đầu thấy bớt.

Tôi ước mong sẽ có những tiểu thuyết phiêu lưu hay trinh thám thay vào, làm nảy nở trong người đọc lòng ham thích du lịch và sự thật. (Cái bí mật của sách trinh thám bao giờ cũng dựa vào khoa học hay vào những lý luận chắc chắn.) Những sách du ký sẽ khiến người đọc ước mong những cảnh trời xa lạ bên ngoài.

II.

Bây giờ tôi mới nói đến hạng độc giả thứ hai, thật đáng tiếc lại RẤT HIẾM.

+ Hạng này là những người không lười trí. Họ ưa suy nghĩ, suy tưởng và tìm tòi. Họ thờ phụng và theo đuổi cái Đẹp, cái Hoàn Hảo. Họ biết thưởng thức một câu văn hay, một ý tưởng sâu sắc và cảm thấy một cái thú vô song khi sắp bước vào tâm hồn của một nhân vật nào.

Những người này không bao giờ cần biết cốt truyện “về sau ra sao.” Tác phẩm có cốt truyện ly kỳ và rắc rối chỉ khiến họ bực mình vì không được biết rõ tâm hồn các nhân vật.

+ Họ cũng đọc sách để giải trí nhưng cách giải trí thanh nhã và cao quý đem đến cho họ những điều lợi ích và tâm hồn họ trở nên dồi dào.

Họ coi việc đọc sách là cái thú thân tiên nhất và **có lẽ những cái đẹp đẽ sâu sắc nhất của họ là nhờ ở sách mà có.** Những tác phẩm bắt buộc họ phải suy nghĩ là những cuốn họ ham thích. **Đọc sách đối với họ là một cách luyện mình để cho tâm hồn phong phú hơn lên.**

Bởi thế họ không cần chú ý đến cách xếp đặt và bố trí câu chuyện trong sách. Họ cần gì vai chính này về sau có lấy hay không lấy cô thiếu nữ xinh đẹp kia? Họ cốt chú ý đến **cách diễn tả tâm lý của tác giả** có đúng hay không đúng, hời hợt hay sâu sắc. Vì vậy họ đứng đưng với cái tốt, cái xấu của người trong truyện: Đó là tâm lý của một bậc thánh hiền.

***/ Hạng độc giả này là mực thước đo trình độ văn chương. Họ có nhiều tức là văn chương phong phú và giá trị. Họ là tri kỷ thân yêu của các nhà văn chân chính và khiến những tác phẩm xuất sắc không phải mai một trong quên lãng.**

(Hết)

Trần Thị Bông Giấy
(Bài viết xong tại San Jose lúc 3: 24 khuya
thứ Sáu May 3/2019.)
[]